

BURSALI BİR TARİHÇİ MEHMET ŞEMSETTİN (ULUSOY) EFENDİ

Mustafa KARA*

ÖZET

M. Şemsettin Efendi, Bursa Mısırî Dergâhı'nın son şeyhidir. Gülzar-ı Mısırî adlı eserini bu tekkenin tarihine tahsis etmiştir. Bu eserin sonunda, son postnişin olarak kendi hayatı hakkında da bilgi vermiştir.

RÉSUMÉ

Un Historien De Bursa Mehmet Şemsettin (Ulusoy) Efendi

Mehmet Şemsettin Efendi est le dernier scheik (maître spirituel) du couvent de Bursa Mısırî. Il a consacré son ouvrage intitulé Gülzâr-ı Mısırî à l'histoire de cette confrérie musulmane. Vers la fin du livre, il donne aussi des indications concernant sa propre vie.

Osmanlı Devletinin ilk başkenti olan Bursa'nın birçok ilim, fikir ve siyaset adamı yetiştirdiği bilinmektedir. Son altı asrın büyük mutasavvıflarından bir kısmı da sözkonusu bölgede yetişmiştir. Bu mutasavvıflardan bir bölümü tasavvufî düşünce başta olmak üzere değişik konularda eserler vermiş, bir kısmı "eline kalem alma"dan "gönül alma"yı tercih etmiş ve insanlara sadece söz ve davranışlarıyla faydalı olmuş, bir kısmı da her iki yola başvurmuştur. Mehmet Şemsettin Efendi (öl. İst. 1936) bunlardan biridir.

* Doç. Dr.; Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı.

Mehmet Şemsettin Efendi Bursa Mısrî Dergâh'ının son şeyhidir. Bu Dergâhın tarihçesini "Gülzar-ı Mısrî" adlı eserinde incelemiş, kitabın sonunda son postnişin olarak da kendisi hakkında bilgi vermiştir. Onu kendi ifadesiyle tanımadan önce dostu İbnü'l-Emin Mahmut Kemâl'in tespitlerine kulak verelim:

"Bu himmetli şeyh, ömrünü beyhûde geçirenlerden değildi. Vatani olan Bursa'da yetişen ulema, meşayih, şuaraya ve Bursa kabirlerinde medfûn meşahire, camilere, medreselere, tekkelere, türbelere vesair mevadda dair – büyük, küçük ve manzum, mensur – elli eser yazdı. Bütün eserlerinin ünvanı kendi ismine muzaafdır. "Behâr-ı Şemsî, Ezhâr-ı Şemsî, Bergüzâr-ı Şemsî" gibi...

"Eş'âr-ı Şemsî" namındaki Dîvan'ı, 600 sahife kadardır. Biçare âdemin yalnız başına ve zaruret içinde vücude getirdiği bu kadar eserden – Bursa meşayihinin terceme-i hallerini ihtiva eden – "Yâdigâr-ı Şemsî"nin ancak yarısı basılabildi.

Memleketlerinde son zamanlarda O'nun gibi himmetli, gayretli bir müellif yetiştiği için umum Bursahılar, bilhassa ilme mensup olanlar iftihar etmeli ve eserlerini bastırarak ziya'dan kurtarmağa çalışmalıdırlar. Çünkü O'nun gibi bir gayret-i mücesseme her vakit yetişmez. Biz birbirimizin hal-i hazinini pek iyi biliriz. Yankesici gibi şundan bundan çarparak değil, mazahim ve müşkilât ile pençeşerek cehd-i zatî ile ortaya koyduğumuz eserler uğrunda neler çektiğimizi, ancak hemhalimiz olanlar takdir ederler" (Son Asır Türk Şairleri, IV/1808).

"Namıku'l-hurûf bu abd-i aciz ise yukarlarda yazıldığı vechile seksen üç tarihinde tevellüd idüb mahalleimiz bulunan Şeker Hoca mektebine dört-beş yaşında devam ve seksen dokuz tarihinde pederimle Aydın vilayeti dahilinde bulunarak yedi-sekiz yaşında iken hatm-i Kur'an'a muvaffak olub doksan tarihinde Köşk, Sultanhisar, Atça kaza ve nevahilerinde bulunduktan sonra doksan ikide İzmir'e gelmiş ve orada Sultaniye mektebine devam ve bilahare Bursa'ya avdetle Rüşdiye mektebine giderek pederimin Mihaliç vergi ve nüfus memuriyetine tayininden dolayı birlikte gidilmiş ve ora Rüşdiyesinden doksan yedi tarihinde birincilik ile şehadetname ahzine muvaffak olunmuşdu. Doksan dokuzda Bursa'da Dergâh'ın mesdud olmasına mebni gelerek küşad ve icray-ı usul-i tarikatına pederim tarafından mübaşeret olunmağla Fakir de kendülerinden Kıraat ve Akaid okuyarak biraz malumat kesb itmeğe gayret eyledim. Evvelce vergi ve arazi ve istinafa mülazemetle devam ve bilahare nüfus idaresine giderek iki sene kadar yabancı komisyonunda kitabet vazifesini ifa eyledim. Pederimin irtihalinden sonra Münzevi Dergâhı postnişini Vahyî Efendi'den Akaid ve Tasavvuf okuyarak boş vakit buldukça fûnûna müteallık Hikmet, Hey'et gibi şeylerle de meşgul oldum.

Tarikat-ı aliyenin usul ve furûunu Yâdigâr-ı Şemsî'de Harfu'l-elifde Atinalı Ali Rıza Efendi Dergâhı faslında terceme-i hali yazılan eş-Şeyh Mustafa

Lutfullah Efendi'den ikmale muvaffak oldum. İbtiday-ı intisabdan ikmal-i esmaya kadar olan müddeti ber vech-i zir yazıyorum:

1. 18 şaban 305 yevm-i pazar 1. ism-i şerif ile bazı virdin telkîni
2. 23 receb 306 pazartesi 2. ism-i şerif ile bazı virdin telkîni
3. 3 zilkade 306 pazartesi 3. ism-i şerif ile furûun telkîni
4. 19 rebiulahir 308 salı 4. ism-i şerif ile furûun telkîni
5. 24 cemaziyelevvel 310 çarşamba 5. ism-i şerif ile furûun telkîni

1 receb 310 perşembe. İlbas-ı tac ve hırka idülüb akşamı leyle-i regaibinde cemiyet-i iclâs icrası

6. 23 rebiulevvel 318 cuma 6. ism-i şerif ile bazı furûat-ı esma telkîni
7. 5 cemaziyelahir 318, cumartesi 7. ism-i şerif ile furûat telkîni.

Receb 310 tarihinde leyle-i regaibde umum meşayih ve dervişan davet olunub ba'del-it'am yatısı namazından sonra cemaat-ı kübra ile acizane liyakat ve haddim olmadığı halde mahza cenab-ı pir-i destigir efendimizin himem-i âli ve feyz-i sâmilere sayesinde o makam-ı aliyeye iclasım vuku bulmuştur. Bundan sonra da ikmal-i sülûke gayretle 5 cemaziyelahir 318 tarihinde tekmil-i esma idülüb furûat ve esma tebdilat ve tasarrufat ve sırr-ı hilafet telkin edilmiştir ki cümlesi on iki seneye karib bir müddetle itmamı müyesser olmuştur. Maamafih, Aziz'im o esnada canib-i Hicaz'a azimete niyet itmekle 'belki ömrüm vefa itmez' diyerek noksan bırakmak istememişler idi. Filhakika avdetlerinden sonra da vakitleri müsait olmayıp rahatsızlıkları husule gelmiş 8 şaban 321 tarihinde irtihal-i dar-ı beka eylemişlerdir.

Pederimin hayatında 9 şaban 303/1 mayıs 302 tarihinde Fındıkzade Raşid Ağa'nın kerimesi Feride ile izdivaç etmiş isem de imtizaç hasıl olamadığından 3 rebiulevvel 306 tarihinde tatlik edilmiş bir hayli zahmetler çekilmişdi. 27 zilhicce 304 tarihinde Dersaadet'te Etyemez Dergâhı Şeyhi Ferid Efendi'nin hulefasından olub 1 receb 305 tarihinde irtihal ile Sa'di dergâh-ı şerifinde defnolunan Şeyh Neş'et Efendi'nin kerimesi Sadberk hanımla izdivaç edilmiştir. Mümaileyhadan 22 receb 306 tarihinde mahdumum Mehmet Tacüddin, 27 ramazan 309 tarihinde diğeri Mehmet Zeynelabidin, 27 ramazan 315 tarihinde diğeri Mehmet Ali Efdalüddin alem-i dünyaya gelmişlerdir. Tacüddin fatin ve zeki bir çocuk olub bununla beraber zayıf ve nahif olmağla her hastalığa maruz kalır idi. Akibet 4 cemaziyelevvel 314 tarihinde pazartesi gecesi veda-ı alem-i fani eylemiş dergâhın haziresinde ceddinin karibine defnolunmuştur. Mehmet Ali Efdalüddin'in tevellüdünde validesi rahatsız olmağla otuz iki gün sonra zilhicce 315 tarihinde perşembe günü vefat idüb dergâhın kabristanına defn ve Tacüddin'e karin olmuştur. Efdalüddin ise ol vakt Bursa'da bulunan büyük halamız Kâtibe hanım ve kerimesi Sırriye hanım taraflarından çocuğun idaresi temin edilmiş iken hakkın-

da vukua gelen güft u gûdan müteessir olarak 19 safer 316 tarihinde irtihal itmiş bi't-tab sût anaya verilmişdi. 16 şaban 316 tarihinde cuma günü o da vefat etmekle validesinin yanına defn olunmuştur. Beni de ateş-i iftiraklarına yakmışdır. Rabbim bir daha göstermesün. Olvakit şu tarihi kemâl-i teessürle söylemişdim:

Sad dirîg u hayf elden gitdi Tâceddîn'üm âh
Sine-i sad-pârem oldu fürkat ile âteş-gâh

Yanmayam yâ neyleyem derdine sabr itmez gönül
Her cefâdan başka gösterdi bana baht-ı siyâh

Geldiği günden beri bu dehre çekdi çok cefâ
Heşt sâle geldiğinde Adn'e oldu rû-be-râh

Görmedi bir rûy-ı râhat olmadı hiç kâm-yâb
Ol gül-i nevresteye hâr-ı ecel kıldı (itdi) tebâh

Ehl-i beyte âşık idi hasta iken vird idüb
Hak Muhammed'le Alî pîrüm diyu ol bî-günah

Akl u fikri tâm olub ahlâkı ahsendi anun
Rûhı gâlib olmuş idi cismine bî-iştibâh

İtmedün gaddâr felek göz yaşuma şefkat rahm
Nâr-ı hasretle dil-i bî-çaremi kıldı siyâh

Dehre geldikden beri şâd itmedün zâlim felek
Bahr-i gamda gark idüb kaddümi itdün sen kûtâh

Âteş-i âh u enînüm çıkıdı eflâke müdâm
Yandı herkes hasret ile hem dahi şems ile mâh

Ne gelür elden aceb olmuş mı hiç kimse halâs
Ecr ile sabrımı ihsân eylesün Rabb-i ilâh

Bir dahi göstermesün Rabb'üm bana ahıbbâma
Eylesün ma'sûmumu şâfi' bize ol pâdişâh

İki çeşmüm yaş ile târîhin yazdum Şemsî
Kumrı-veş uçdı cinâna vâh Tâceddîn vâh

1312

2

1314

Ortanca mahdumum Zeynelabidin mektebe devamla 28 receb 327 tarihinde Cami-i Kebir imamı Hafız Es'ad Efendi'den hıfz-ı kıraata muvaffak olmuş ve bu cumanın akşamı da İsmail Hakkı Dergâh-ı Şerifi'ne vekâlet-i âcizânem münasebetiyle şeyh-i sabık Faik Efendi kerimesi hafız Şaziye hanımla velimesi

icra edilmiştir. 8 muharrem 330 tarihinde cuma günü Hüseyin Necmüddin ismiyle bir oğlum dünyaya gelmiştir. Zevcemın irtihalinden sonra 1 receb 317 tarihinde Sofya muhacirlerinden Mustafa Efendi'nin kerimesi Basiret hanımla tezevüc idüb 4 rebiulahir 318 tarihinde kerimem Fatma Lemean tevellüd itmiş 16 zilhicce 319 tarihinde adem-i imtizacla iftirak vukubulmağla yedi-sekiz sene kadar nafaka virmege mecbur olmuşdum. 25 rebiulahir 320 tarihide mahallemiz ahalisinden ve pek uzak akrabamızdan Arpacızade Hacı İsmail Efendi'nin mahdumu Hasan Bey'in kerimesi Fatma hanım'la izdivac idüb mümaileyhadan 26 cemaziyelahir 321 tarihinde cuma sabahı kerimem Hadice Tabân, 25 muharrem 324 tarihinde salı günü mahdumum Mehmet Fehamuddin, 10 rebiulevvel 329 tarihinde pazartesi günü kerimem Emine Dıraşan alem-i vücuda gelmişlerdir.

Dergâh'ın cüz'î olan varıdatı mesarifi idare itmediğinden Dergâh-ı Şerif'in uhdeme tevcihinden sonra nüfus idaresini de terk eylediğimden muvakkat suretle Bursa Duyun-ı Umumiyye'sine müzayede kitabetiyle giderek senede birkaç ay istihdamla Dergâh'ın tamir ve termimine ve bazı mesarifına alınan maaşdan sarf etmiş isem de tarihten beş sene evvel onu da terk ederek bazı asar vücuda getirmeğe gayret edilmiştir.

Yukarlarda bilmünasebe yazdığım vechile büyük amucamızın ceddime, oğullarının pederime karşı muamelatıyla bütün bütün Tekye'den çıkarmak arzusun dalar iken bu abd-i acize Dergâh-ı Şerif 22 rebiulevvel 307 tarihinde Dersaadet Meclis-i Meşayihında bi'l-ımtihan müstakillen tevcih olunmuş, lutf-i pîre istinadla ayin-i tarikat-i aliyeyi icraya ve Dergâh-ı Şerif'in şerefini ve mamuriyetini muhafazaya çalışmakda olub 6 cemaziyelahir 315 tarihinde salı günü Dergâh-ı Şerif'in tamiri esnasında matbahın münhedim olmasıyla birlikte sukût idüb bir hayli müddet zahmetini çekdim. 11 muharrem 324 tarihinde Mecidiyye Caddesi'nin küşadı münasebetiyle harem tarafından iki yüz yirmi üç metre mahalli tarika kalb olunub iki sene müddet epeyce meşakkat çekerek harem dairesinin kısmen inşasına ve selâmlık dairesine üç oda ilâvesine muvaffak olub caddeye nazır olan binanın altına yedi aded dükkân bina idülüb gerçi çarşu gibi irad hasıl olmadı ise de Dergâh'ın mesarifına cüz'î medar olacağı cihetle faideden hali kalmamıştır.

14 muharrem 1302 tarihinde pederimin kasr-ı yedinden Serpınar Mahallesi'nde kâin İzzüddin Bey camii şerifinin hitabet ciheti, uhde-i fakiraneme tevcih olunmuş ve pederimin irtihalinden ve Dergâh'ın tevcihinden sonra Camii Kebir devirhanlığı biraderlerimin adem-i kabulünden naşi uhdeme tevcih olunduğu gibi pederimin vefatından sonra ibtilata maruz kaldığımdan bîkesliğin ne demek olduğunu anladığımdan, bîkes kalanlara, muhtac-ı muavenet olanlara hizmet itmeği kendüme vazife bildiğimden ekser tekâyada resmî ve gayr-ı resmî vekalette bulunarak çocukların iktidar kesb idinceye kadar muavenette bulundum.

El-yevm İsmail Hakkı Hazretleri'nin Dergâh-ı Şerifi umur-ı idaresine ne-

zaret ve icray-i ayin-i tarikat itmek üzere bâ-berat tayin olduğum gibi Çarşamba Dergâhı'nın yetim kalan sağırine de vekil nasb olunmuşum üzerine her iki tekyede hizmet eylemekteyim. İsmail hakkı Dergâhı Kütüphanesi'ni tanzim ve demir kepenkler ile tahkim ve büyük küçük doksan kadar kitab ve risale ilâvesiyle Cenâb-ı Hakkı'nın asarından olub Kütübhaneye'de mevcut olmayan kitablari da peyderpey tedarik iderek vaz' eylemekteyim.

Çarşamba Dergâhı'nın varidatı cüz'î ve ebniyesi harab olmağla vekâleten tayinime kadar terâküm iden meblâğ Evkaf İdaresi'nden alınarak müvekkilimin birader ve akrabası vasıtasıyla Tevhidhane'nin döşemeleri ve sakfı ve hücratı mümkün mertebe tamir edilmiş 8 zilhicce 326 tarihinde, İsmail Hakkı Dergâhı'nın 15 cemaziyelevvel 328 tarihinde Çarşamba Dergâhı'nın küşadlarıyla icray-ı usul-i tarikat-ı aliyeye mübaşeret olunmuşdur.

İsmail Hakkı'nın şeyhi olacak Cemaleddin Efendi olsun gerek Çarşamba'nın şeyhi olacak Süleyman Sabri Bey'in olsun talim ve terbiyelerine ve tahsil-i ilim ve marifet eylemelerine gayret edilmektedir. Maamafih işbu iki Dergâh'ın hizmetleri ber vech-i hasbî eda olunub kat'a mükâfat-ı maddiyye ümid itmediğim cihetle fuyuzât-ı maneviyyeye mazhar olmaklığımı eltaf-ı ilâhiyyeden ve ruhaniyyet-i Cenab-ı Peygamberiyyeden ve himemat-ı evliyaulahdan ümid itmek-deyim.

Cenab-ı Pir Efendimizin ziyaretiyle de müşerref olub birçok lutuflarını gördüm. Ve bu münasebetle Midilli adası vasıtasıyla azimet edildiğinden orada da bir hayli ihvan yetişdirülüb ve camii şerif imam ve hatibi olan Siyahî Bekir Efendi'ye icazet verilerek mezkur camii şerifte icray-i usul-i tarikat ve irşad-ı talibana gayret olunmaktadır. Limni'ye ise 11 ramazan 307 birinci defa şeyhim Mustafa Lutfullah Efendi ile gidilmiş iki gün sonra avdet edilmişti. Buna dair gördüğüm bir rüya Atinalı Ali Rıza Efendi tekyesi faslında mundericidir. Bundan sonra 1 zilhicce 313, 29 cemaziyelahir 318, 6 rebiulevvel 322, 8 cemaziyelahir 326 tarihlerinde beray-ı ziyaret gidilmiş ruhaniyet-i Cenab-ı Pîr'den istimdad olunmuştur. İşte şu Menakıb'ın itmamı da mahza Cenab-ı Pir-i alışanın eser-i himmetidir ki on yedi günde itmama muvaffak oldum. 'Her kahırda bir lutuf vardır' derler. 314 tarihinde Dergâh'ın tamiri esnasında damdan düşmüş birçok zahmetler çekmişdim. O sırada Meveddet-i Al ismiyle bir kitabın cem' ve te'lifine muvaffak oldum. Bu defa da dişlerimin ızdırabına tahammül idemiyerek 3 ramazan 330 tarihinde yirmi altı (?) aded dişlerimi çekdirmek münasebetiyle husule gelen ızdıraba mükâfaten işbu Gülzâr-ı Mısırî'nin cem'ine muvaffak itdiler. Şimdiye kadar iktidar ve haddim olmadığı halde vücuda getirdiğim eserler şunlardır:

1. Tarikat-ı aliyenin adab ve erkan, usul ve furuu hakkında Tarikatname.
2. Beyne'l-ümmet iftirak-ı efkâr ve mezahibi mücib olan teberrâ ve tevella hususunda beyne'l-ifrad ve t-tefrid Meveddet-i Al-i Beyt namıyla bir risale yazdım.
3. İhvanın müşkilâtını halle medar olur ümidiyle Vahdet-i Vücut, Tabiat, Cem',

İnsan Nedir, Sa'y, Ahlâk, Tevella toberra, Derviş Şeyh serlevhalarıyla Bergüzar-ı Şemsî ünvanıyla makalât. 4. İşbu Gülzâr-ı Mısırî. 5. Ve hasılatını Darülacezeyce terk eylediğim Umum Bursa tekayasının ibtiday-ı inşasından zaman-ı hazıra kadar gelüb geçmiş meşayihın teracim-i ahvalini havi Yedigâr-ı Şemsî. 6. Ve bin iki yüz altmış tarihinden sonra güzer iden hulefay-ı tarikat ve ulema-yı şeriat fuzelay-ı şuaranın teracim-i ahvalinden bais Zeyl-i Gülzar ve Yedigâr nam eserleri vücuda getürmeğe muvaffak oludğum gibi Gayret namıyla bir eser ve Tashih-i Rivayat-ı Sakîme ünvanıyla da bir risale kaleme almağa mübaşeret eyledim. Tevfik Allah'dan, lutuf Rasulullah'dan, himmet de evliyaullah ve Cenab-ı pirimendir. Heman Cenab-ı Müeyyirü'l-muradât muvaffakiyet ihsan buyursun, amin bicâh-ı seyyidi'l-mürselin ve alihi't-tayyibin ve ashabihî't-tahirin ve evliyaihi'l-kümmelîn 27 ramazan 1330/25 eylül 1328.

Cenab-ı Vâhibü'l-Amâl Hazretlerinin lutf u inayetiyle işbu Kitab'ın tebyizi esnasında daha birçok ilâvelere muvaffakiyetle yirmi dokuz günde itmamı müyesser olmuşdur. Elhamdülillahi ve'l-minne 7 cemaziyelahir 1333/9 nisan 1331 yevm-i pençsembe saat. 3.

el-Fakir Mehmed Şemsüddin el-Mısırî"